

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΡΞΙΣΤΩΝ*

(Ἐκθεσις τῶν ἀπόψεων μετὰ κριτικῆς)

Υ Π Ο

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ

Β. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

1. Καταπληκτικὴν ἐπίφασιν ἐπιστημονικότητος—καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτυχίαν μεταξὺ τῶν μέσης μορφώσεως ἀναγνωστῶν—προσλαμβάνει ἡ μαρξιστικὴ θεωρία εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς γενέσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τῆς ἐντάξεως τούτου εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκειῶν καὶ τῆς συγκρίσεως μετ' ἐκείνων. Προσκομίζονται πλεῖστα ὅσα παράλληλα, ἀποδεικνύονται δὲ τὰ περισσότερα ἐκ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων ἔχοντα τὴν προέλευσιν εἰς τὰ θρησκευτικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς, ἰδίως εἰς τὰς ἀνατολικὰς θρησκείας καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν. Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν λόγῳ ἀπόψεων, σημειωθήτω ὅτι καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οἱ μαρξισταὶ δὲν πρωτοτυποῦν ἀλλ' ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἔκθεσιν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον καὶ εὐληπτότερον τῶν πορισμάτων τῶν ἐρευνῶν παλαιότερων λογίων ἀστικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προσελεύσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ θεολόγων. Ἡ προσαγωγή παραλλήλων γίνεται κατὰ τρόπον ἐντυπωσιάζοντα καὶ ἐκλαϊκευτικόν, παρατίθενται δὲ καὶ πίνακες διὰ νὰ ἐμπεδωθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ μαρξιστοῦ συγγραφέως ὑποστηριζομένη θέσις ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀδαοῦς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀναγνώστου¹⁷. Ἡ προπαγάνδα κατέχει πάντοτε πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν σκοπῶν τῆς συγγραφῆς ἐνὸς παρομοίου βιβλίου, ἂν δὲν εἶναι ὁ μόνος σκοπός. Ἄλλὰ δὲν εἶναι καλλιτέρα ἢ κατάστασις εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ βιβλία, ὅπου ἄλλοτε μὲν προσάγονται κείμενα σαφῶς μεταγενέστερα ὡς δῆθεν πηγαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἄλλοτε δὲ διαστρέφεται τὸ νόημα ὠρισμένων χριστιανικῶν κειμένων καὶ δογμάτων διὰ νὰ δύνανται οἱ κριτικοὶ νὰ παραγάγουν ταῦτα ἐκ σκοτεινῶν προχριστιανικῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας καὶ δὲν ἀναφέρουν πάντοτε σαφῶς.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 672 τοῦ προηγουμένου τόμου.

17. Βλ. π.χ. K r y v e l e n, μνημ. ἔργ., μεταξὺ τῶν σελίδων 78 καὶ 79 τὸν εἰκονογραφημένον πίνακα ὑπὸ τὸν τίτλον «Schema representant l' apparition du personnage du Christ» ἐλημμένον ἐκ τοῦ μουσείου τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. ἐν Λένινγκραντ.

Κατὰ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν μαρξιστῶν ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι σύνθεσις δύο ἰδεολογιῶν: τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μεσσιανισμοῦ τῆς Διασπορᾶς, ὅπως οὗτος παρουσιάζεται εἰς τὰ ἔργα Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἀποκαλουμένου διὰ τοῦτο «πατὴρ τοῦ Χριστιανισμοῦ», καὶ τῆς ἠθικιστικῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἐκπροσωπούμενης ὑπὸ τοῦ Σενέκα, καλουμένου «θεῖου τοῦ Χριστιανισμοῦ»¹⁸. Ἡ ἐθνικὴ προσδοκία τῶν Ἰουδαίων συνδέεται μὲ τὴν ἐλπίδα ἀλλαγῆς τῶν ἐθνικῶν καὶ οὕτω προκύπτει ἡ ἐσχατολογικὴ ἀναμονὴ τοῦ Μεσσίου ὑπὸ τῶν πρώτων πιστῶν. Ὅ,τι λείπει προσφέρεται ὑπὸ τῆς μυθολογίας τῶν Ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Ἡ γέννησις τοῦ Ἰησοῦ λ.χ. ἐνθυμίζει τὴν γέννησιν τοῦ Διονύσου, ἡ φυγὴ εἰς Αἴγυπτον τὴν φυγὴν τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὄρου, ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις εἶναι διάφορος διατύπωσις τῶν ἤδη ὑπαρχόντων σχετικῶν μύθων, ὡς λ.χ. τοῦ Ἀδώνιδος¹⁹. Τὰ περὶ διαβόλου ἔλκουν τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς θρησκείας τοῦ Μίθρα, ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἡ πίστις εἰς ἀγγέλους, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν ὡς πρὸς τὴν ἱεράρχησιν τῶν ταγμάτων ἀντίτυπον τῆς ἐν ταῖς αὐλαῖς τῆς ἀρχαιότητος κρατούσης ἱεραρχίας²⁰. Τὰ περὶ Λόγου ἔχουν ἐλληνικὴν τὴν προέλευσιν, τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς ἔλκουν τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς γνώσεως. Ἡ περὶ Σωτῆρος διδασκαλία εἶναι ἐπίσης ἀνατολικῆς προελεύσεως, ὁπόθεν παρέλαβε ταύτην καὶ ἡ ἐπίσημος Ρώμη, χαρακτηρίσασα ὡς σωτῆρας τοὺς αὐτοκράτορας. Ἐνδεικτικὸν εἶναι ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ λέξις Εὐαγγέλιον χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν Ρωμαίων πρὸς δήλωσιν τῆς γεννήσεως τοῦ Αὐγούστου²¹. Τὰ παράλληλα, βεβαίως, δὲν περιορίζονται εἰς τ' ἀναφερθέντα, ἐκτείνονται εἰς ὅλον τὸ πλάτος τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν, ὥστε εἰς τὸ τέλος ὁ ἀδαῆς ἀναγνώστης ν' ἀπομένῃ μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς οὐδὲν νέον παρουσιάζει.

Μερικοὶ ἐκ τῶν μαρξιστῶν ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω μυθικῆς ἐρμηνείας ποιοῦνται χρῆσιν καὶ τῆς συμβολικῆς, θεωροῦντες τοὺς δώδεκα ἀποστόλους ὡς σύμβολα τῶν 12 ζωδίων, τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν ὡς σύμβολον διὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἐποχῶν, ὡς συνέβαινε καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα μυστήρια, κ.ο.κ. Γενικῶς ὅμως ἀποφεύγεται ἡ συμβολικὴ ἐρμηνεία, προτιμᾶται δὲ ἡ μυθικὴ, διότι ἀσκεῖ μεγαλύτεραν ψυχολογικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀναγνώστου. Τὸ σύμβολον ἀρέσει, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἶναι ἱστορικόν· ὁ μῦθος εἶναι διὰ τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον τὸ ψεῦδος.

2. Εἶναι φανερόν ὅτι τ' ἀνωτέρω ὑποστηριζόμενα δὲν δύνανται νὰ ἐντα-

18. Οἱ χαρακτηρισμοὶ οὗτοι τοῦ Φίλωνος καὶ τοῦ Σενέκα ἀπαντοῦν τὸ πρῶτον παρὰ Engels ἐν τῇ μνημονευθείσῃ περὶ Bauer μελέτῃ του (über Religion, σελ. 156), χρησιμοποιοῦνται δὲ ὑφ' ὅλων τῶν μεταγενεστέρων.

19. Βλ. τὸν προαναφερθέντα πίνακα παρὰ Kryvelev καὶ Lentzmann, μν. ἔργ., σελ. 214 κ. ἐξ.

20. Βλ. Kautsky, μν. ἔργ., σελ. 201 κ. ἐξ.

21. Lentzmann, μν. ἔργ., σελ. 35 ἐξ.

χθοῦν κατὰ τρόπον πειστικὸν εἰς τὰ παραδοσιακὰ χρονικὰ καὶ τοπικὰ πλαίσια τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο κατενόηθη ὀρθῶς ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν μαρξιστῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἔπαυσαν ποτὲ ν' ἀμφισβητοῦν τὴν ὀρθότητα τῆς παραδεδομένης ἀπόψεως εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δυνηθοῦν νὰ καταλήξουν καὶ οἱ ἴδιοι εἰς ὁμοφωνίαν. Εἰς ἓν σημεῖον συμφωνοῦν πάντες, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Παλαιστίνην κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ α' αἰῶνος, διότι οἱ ἴδιοι ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τονίζουσι τὸν ἀποκλειστικὸν χαρακτῆρά του, ὁ ὅποιος δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἑτεροκλήτων καὶ ὀθνεῖων πρὸς τὴν ἐθνικὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν στοιχείων. Προτιμοῦν διὰ τοῦτο οἱ μαρξισταὶ πάντοτε τὸν χώρον τῆς Διασπορᾶς ὡς τόπον ἐμφανίσεως τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ, ἄλλοι τὴν Αἴγυπτον, μερικοὶ τὴν Ρώμην καὶ ἄλλοι τὴν Μ. Ἀσίαν²². Οἱ συνετώτεροι ἀποφεύγουσι νὰ ὀρίσουν τοπικῶς τὸ ἱστορικὸν φαινόμενον καὶ ὁμιλοῦν γενικῶς περὶ κινήματος μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς εἰς χώρον ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἐθνικὸν προλεταριάτον, ἂν καὶ ὄχι ὅμοιον κατὰ πάντα πρὸς τὸ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀποτελούμενον κυρίως ἐκ σκλάβων καὶ ἀκτημόνων.

Καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον ὑπάρχει σχετικὴ ποικιλία ἀπόψεων. Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὅμως οἱ μαρξισταὶ δέχονται ὅτι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων χριστιανικῶν ομάδων μέχρι τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας παρήλθον ἱκανὰ ἔτη, διότι ὁ ρυθμὸς τῆς ἐξελιξέως τῆς ἱστορίας ἐν γένει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι βραδύς²³. Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς νέας θρησκείας τοποθετοῦν περὶ τὸ 60 μ.Χ., τὴν δὲ ὀριστικὴν διαμόρφωσίν της περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος. Οὕτω δίδεται ὁ ἀπαραίτητος χρόνος διὰ τὴν σύντηξιν καὶ σύνθεσιν τῶν ἐκ ποικίλων θρησκευτικῶν πηγῶν προερχομένων στοιχείων εἰς νέον ἀμάλγαμα, τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν.

3. Περὶ τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου καὶ τόπου ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ θ' ἀσχοληθῶμεν κατωτέρω, ὅπου θὰ ἐξετάσωμεν τὴν χρονικὴν καὶ τοπικὴν τοποθέτησιν τῶν πηγῶν. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν σύντομον καὶ ἐν κεφαλαίῳ ἐξέτασιν τῶν σχέσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὰ προσαγόμενα παράλληλα παραλαμβάνουν οἱ μαρξισταὶ ἐξ ἀστῶν ἐρευνητῶν, θεολόγων καὶ μῆ. Ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω, ἦτο ἐπιστημονικὴ «μόδα» κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἡ γενικεῦσις τῶν ἐκ τῆς μελέτης τῶν νεωστὶ ἀνακαλυφθέντων ἀνατολικῶν πολιτισμῶν γνώσεων πρὸς ἐξήγησιν τῶν πάντων ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἱστορίᾳ. Ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν τομέα τῆς θρησκείας αἱ γενικεῦσεις ἔλαβον μεγάλην ἔκτασιν, δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ οἱ ἐρασιτέχναι, ἐπιστήμονες περιωπῆς ἐνίοτε εἰς τὸν

22. Αὐτόθι, σελ. 134 ἐξ.

23. Βλ. L e n t z m a n n, μν. ἔργ., σελ. 180.

κλάδων των, με παντελή άγνοιαν ή έλλιπή γνώσιν του Χριστιανισμού όμως, οι όποιοι προσεπάθησαν να έρμηνεύσουν, ως ό Jensen²⁴, τον Χριστιανισμόν δια τής συγκρίσεως προς την μυθολογίαν ενός και μόνον ανατολικού λαού. Τά δήθεν παράλληλα είναι εις τās πλείστας τών περιπτώσεων κείμενα κολοβωμένα ή άβέβαια ως έκ τής κακής καταστάσεως εις την όποιαν εύρέθησαν²⁵. Επίσης παραθεωρεΐται ή συνάφεια του κειμένου, παραβλέπεται ή παραδεδομένη έρμηνεία τών χριστιανικών κειμένων και δίδεται νέα αύθαίρετος, ώστε να συμφωνή προς τά προσαγόμενα παράλληλα, οι δέ έξοβελισμοί λέξεων και φράσεων είναι ή συνήθης μέθοδος δια να τεθούν δύο άνόμοια κείμενα έν παραλήλω²⁶. Το έπιτυχανόμενον αποτέλεσμα είναι ένίοτε τόσον άπίθανον και λογικώς άπαράδεκτον, ώστε και αύτοι οι μαρξισταί να όμολογούν ότι τά συμπεράσματα τών παλαιότερων μυθολόγων δέν πείθουν περι τής ιστορικής όρθότητός των²⁷. Παρά ταύτα δέν διστάζουν να χρησιμοποιούν τά παράλληλα ταύτα, διότι γνωρίζουν την έντύπωσιν που προκαλούν εις τον άδαή και άνίκανον να έλέγξη την ιστορικήν και έπιστημονικήν των άκριβεια άναγνώστην. Η χρησιμοποίησις των περιορίζεται βεβαίως εις την δια τής αναλύσεως τών πηγών πολεμικήν κατά τής παραδεδομένης άπόψεως· εις την σύνθεσιν, ή όποία έξηγγεί έξ έπόψεως μαρξιστικής την γένεσιν του Χριστιανισμού χρησιμοποιεΐται ή μέθοδος του ιστορικού ύλισμου.

4. Κατ' άρχήν είναι μέν όρθον ότι ό Χριστιανισμός υπέστη την έπίδρασιν τών πνευματικών ρευμάτων τής έποχής του, άποτελεΐ όμως θέμα έπιστημονικής έντιμότητος και άκριβολογίας ό καθορισμός τών όρίων και του περιεχομένου τής έπιδράσεως αύτης. Έκ προοιμίου τονίζομεν ότι ή τόσον διατυμπανισθεΐσα έπιρροή αναφέρεται εις την μορφήν και όχι εις τó περιεχόμενον, εις τó ένδυμα και όχι εις την ούσίαν²⁸. Τοϋτο δέον όπως τονισθή και έναντι τών θεολόγων έρευνητών, οι όποιοι υποστηρίζουν εισέτι, άν και μετριοπαθώς, παρομοίας άπόψεις. Αί φραστικά όμοιότητες τών κειμένων τής Κ. Διαθήκης προς άλλα θρησκευτικά κείμενα τής έποχής δέν σημαίνουν εΐμη την έκφρασιν τών χρι-

24. Βλ. περι αύτου Schweitzer, μν. έργ., σελ. 466 κ. έξ.

25. Βλ. παραδείγματα παρά Schweitzer, μν. έργ., σελ. 467 κ. έξ.

26. Τās υπερβολάς, παρερμηνείας και ήθελημένας παραποιήσεις κειμένων υπό ένίων υπερκριτικών έχθετεί έν σχέσει προς τον μύθον περι «ελυτρωμένου λυτρωτού» (Salvator Salvatus) δι' αναλύσεως τών μανδαϊκών κειμένων ό G. Colpe, die Religions Geschichtliche Schule, Güttingen 1961.

27. Βλ. σχετικώς τās κρίσεις του Lentzmann περι τών μυθολόγων. Dujardin, Niemojewski κ. ά. μν. έργ., σελ. 13-15.

28. Περι του άρχεγόνου Χριστιανισμού έν σχέσει προς τās άρχαΐας θρησκείας βλ. R. Bultmann, Das Christentum im Rahmen der Antiken Religionen, Zürich 1962, καθώς και τó υπό τών J. Leipoldt και W. Grundann έκδιδόμενον συλλογικόν έργον Umwelt des Urchristentums, Berlin 1964, όπου και περαιτέρω νεωτέρα βιβλιογραφία.

στιανικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς. Ἄν ὑπάρχη αἰτιώδης ἐξάρτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τινος θρησκείας, δὲν ἀποδεικνύεται διὰ μόνης τῆς ὑπάρξεως φραστικῶν παραλλήλων²⁹. Ἡ τόσον εὐρέως χρησιμοποιοιούμενη ἐπιγραφή τῆς Πριήνης — διὰ ν' ἀναφέρωμεν ἔν καὶ μόνον παράδειγμα — δὲν ἀποδεικνύει δάνειον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας ἀλλ' ἀπλῶς συμπωματικὴν χρῆσιν τῆς αὐτῆς λέξεως³⁰. Ἄλλωστε εἰς μὲν τὴν ἐπιγραφὴν τὸ περιεχόμενον τοῦ «εὐαγγελίου» εἶναι ἢ διὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Αὐγούστου ἐγκαθισταμένη ρωμαϊκὴ κοσμοκρατορία καὶ ἢ κατὰ τὴν μοναρχίαν του ἐπελθοῦσα Pax Romana, εἰς δὲ τὰ χριστιανικὰ κείμενα ἢ ἰδίᾳ λέξις σημαίνει τὴν ἀγγελίαν τῆς διὰ τοῦ «ἐφ' ἅπαξ» τῆς θυσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ παρεχομένης σωτηρίας. Ἡ διαφορὰ εἶναι σαφής, ὅπως ὀφθαλμοφανῆς εἶναι καὶ ἡ διαφορὰ τῶν αἰτίων ποὺ ὠδήγησαν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως: εἰς τὴν Πριήνην πρόκειται περὶ κολακείας καθ' ὑποχρέωσιν, εἰς τὴν Κ. Διαθήκην περὶ ἐλευθέρου φρονήματος.

Ἄνάλογα εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ παράλληλα, τὰ ὅποια παραθέτουν οἱ ὑπόστηρικταὶ τῆς ὡς ἄνω θέσεως, μαρξισταὶ καὶ μὴ. Παραθεωροῦν βασικῶς τὰς οὐσιώδεις διαφορὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὰς συγχρόνους τῆ γενέσει του θρησκείας. Οὕτως, εἶναι ἀληθὲς κατ' ἀρχήν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἢ ὀρθότερον ὅτι ἀποτελεῖ ἐξέλιξιν ἐκεῖνου³¹. Εἶναι ὅμως ἐξ ἄλλου ἀναντίρρητον ὅτι, ὅσον καὶ ἂν εὐρισκόμεθα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλικοῦ ἐδάφους, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι διάφορον. Οὐδεὶς ὀρθόδοξος Ἰουδαῖος λ.χ. θὰ ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ εἰς λυτρώσιν διὰ Μεσσίου ἐσταυρωμένου. Ἀποδεικνύεται ἄλλωστε ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι οὐδέποτε ἐπίστευσαν εἰς ἀποθανόντα Μεσσίαν³². Τὸ μεσσιανικὸν ἀξίωμα συνεδέετο διὰ τὸν Ἰσραὴλ σαφῶς πρὸς ζῶντα καὶ δυνάμενον νὰ λυτρώσῃ τὸν περιούσιον λαὸν ἐκ τῶν ξένων κατακτητῶν ἄνθρωπον, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκ τοῦ Δαυτῆ, ἐκ τοῦ Ἀαρὼν ἢ ἐκ τινος ἄλλου καταγωγῆς του. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε καὶ ὁ ἐσταυρωμένος Χριστὸς ἀπετέλεσε διὰ τοὺς Ἰουδαίους σκάνδαλον. Αἱ δὲ

29. Τοῦτο τονίζεται ὀρθῶς κατ' ἀρχήν, ἂν καὶ κάπως μονομερῶς ὑπὸ τοῦ J. B a r r, *Biblexegese und Moderne Semantik*, γερμ. μετάφρ., München 1965. Ὁ Barr ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ταυτιζόντων λέξεις καὶ ἐννοίας κατὰ τὴν θρησκευολογικὴν ἐρευναν τῆς Κ. Διαθήκης.

30. Βλ. τὸ ἄρθρον «εὐαγγέλιον» τοῦ G. Friedrich ἐν Thwnt, τόμ. 2, σελ. 705-735, ἰδίᾳ 719 κ. ἐξ., ὡς καὶ A. Deissmann, *Licht...*, σελ. 313 ἐξ. Ὁρθῶς ὁ Friedrich συνδέει τὸ ρῆμα «εὐαγγελίζεσθαι» πρὸς τὸ ἐβραϊκὸν Bassar, ὡς δέχονται ἄλλωστε οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων, ἐν οἷς π.χ. καὶ ὁ B. Ἰωαννίδης, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ. Διαθήκην*, Ἀθήναι 1960, σελ. 39.

31. Βλ. B u l t m a n n, μν. ἐργ., πολλαχοῦ καὶ L e i p o l d t - G r u n d m a n n, μν. ἐργ., σελ. 143-271 καὶ 416-475.

32. Βλ. τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ Ἀ. Π a π a γ e ω ρ γ α κ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἐὐπάθος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου κλπ., Θεσσαλονίκη 1966.

υπάρχουσαι εἰς ἄλλα σημεῖα ὁμοιότητες (Θεὸς δημιουργός, κρίσις, περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία κλπ.) δὲν αἴρουν ἀλλὰ καθιστοῦν ἔτι εὐρύτερον τὸ χάσμα εἰς τὴν περὶ Μεσσίου διδασκαλίαν, ἢ ὁποῖα καὶ ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν μεταξύ τῶν δύο βιβλικῶν θρησκειῶν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ ρῆγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμὸν εἶναι ἀγεφύρωτον ἀπ' αὐτῆς τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ ὄχι ἀπὸ τῆς ἀπορρίψεως τῆς περιτομῆς καὶ τῶν ἰουδαϊκῶν ἐθίμων τὸ πρῶτον, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ μαρξισταὶ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν μὴ μαρξιστῶν ἐρευνητῶν.

5. Ἄλλως ἔχουν τὰ πράγματα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν εἰδωλολατρικὸν κόσμον. Ἐδῶ τὸ χάσμα εἶναι ἀγεφύρωτον. Ἡ πίστις εἰς πολλοὺς θεοὺς, ἢ ὄντολογικὴ δυαρχία, ἢ περὶ Ἀνάγκης ὡς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἰδέα, ἢ περὶ ἀνθρώπου ὡς κέντρου τοῦ σύμπαντος πίστις, ταῦτα πάντα καὶ ἄλλα πολλὰ διακρίνουν σαφῶς τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τὸ εἰδωλολατρικὸν περιβάλλον. Διὰ τοὺς χριστιανούς πάντες οἱ λοιποὶ εἶναι «ἄθεοι» συλλήβδην³³, καὶ οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Sol Invictus καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνοθεϊσμοῦ μᾶλλον ἢ μονοθεϊσμοῦ. Διότι διὰ τοὺς πιστοὺς ὁ μόνος Θεὸς εἶναι ὁ πατήρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δρῶν καὶ ἀποκαλυπτόμενος Κύριος καὶ ὄχι ὁ ἄοσμος, ἄχρους καὶ ἄγνωστος θεὸς τῶν μονοθεϊζόντων ἐθνικῶν³⁴. Οὐδεμία σύγκρισις δύναται νὰ γίνη μεταξύ Χριστοῦ καὶ Ἀδώνιδος, διότι ὁ μὲν Ἀδωνις εἶναι γεωργικὴ θεότης συμβολίζουσα διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεώς του τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἐποχῶν, ὁ δὲ Χριστὸς υἱὸς τοῦ Δημιουργοῦ, ἱστορικὸν πρόσωπον καὶ παντοκράτωρ, τὸ δὲ πάθος του σχετίζεται ὄχι πρὸς τὴν φύσιν ἀλλὰ πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Τέλος, ἡ ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ τῆς Βίβλου οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὴν ἐνδοκοσμικότητα τῶν θεοτήτων τῶν ἐθνικῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία ριζικῶς διαφέρει, διότι εἰς μὲν τὸν ἐθνικὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος, ὡς καὶ εἰς τὴν σύγχρονον εἰδωλολατρίαν, εἰς δὲ τὸν Χριστιανισμὸν εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνον λαμβάνων ζωὴν³⁵. Φαίνεται δὲ ἡ διαφορὰ αὕτη σαφῶς

33. Βλ. π.χ. Ἐφ. 2, 12. Τὴν ριζικὴν ἀντίθεσιν τοῦ μοιθεϊσμοῦ τῆς Βίβλου πρὸς τὰς διαφόρους πολυθεϊστικὰς ἀντιλήψεις τοῦ περιβάλλοντος τονίζει μεταξύ ἄλλων καὶ ὁ Bultmann, μν. ἔργ., σελ. 167 κ. ἐξ.

34. «Gott spricht nicht aus der Geschichte zu uns, sondern durch Christus, der das Ende der Geschichte ist, und durch das Wort, das ihn verkündigt und von dem her das Alte Testament neu zu reden beginnt» (Bultmann, μν. ἔργ., σελ. 175; πρβλ. καὶ 75). Ἄν ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ τέλος ἢ τὸ κέντρον τῆς ἱστορίας, εἶναι ἄλλο ζήτημα, περὶ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία. Πρβλ. καὶ Σ. Ἀγορίδου, Ἡ μαρξιστικὴ ἀνθρωπολογία ἀπὸ χριστιανικῆ σκοπιά, ἐν «Σύνορο», 1964, σελ. 144.

35. Τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀντελήφθη ὀρθῶς, ἂν καὶ κατ' ἰδιότητα τρόπον, ὁ ἐκ τῶν νεωτέρων μαρξιστῶν πολωνὸς συγγραφεὺς B. Lapiński, ὁ ὁποῖος

καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις, π.χ. εἰς τὴν δυαρχικὴν περὶ ἀνθρώπου ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περὶ ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου βιβλικὴν διδασκαλίαν. Ὁ ἀπολογητὴς Τατιανός, ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εὐρισκόμενος καὶ καλλίτερον αἰσθανόμενος τὰς διαφορὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως πρὸς τὸ περιβάλλον, ἔλεγε περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς: «οὐκ ἔστιν ἀθάνατος, ὡ ἄνδρες Ἕλληνες, ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν, θνητὴ δέ· ἀλλὰ δυνατὸν ἢ αὐτὴ καὶ μὴ ἀποθανεῖν», καθορίζων περαιτέρω ὅτι ἡ ἀθανασία εἶναι θεῖον δῶρον παρεχόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀγάπης καὶ μόνον³⁶. Ἀποδεικνύεται καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ θεμελιώδης διαφορὰ τῆς χριστιανικῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας πρὸς τὴν τῶν ἐθνικῶν· ἡ μία εἶναι ἐνδοκόσμιος, ἀνθρωποκεντρικὴ, ἡ χριστιανικὴ εἶναι ὑπερβατικὴ, θεοκεντρικὴ³⁷.

Ἄν ὅμως εἰς τὴν βασικὴν περὶ θεοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου πίστιν διαφέρει τόσον ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς θρησκείας τῆς ἐποχῆς του, τί δύνανται ν' ἀποδείξουν τὰ προσαγόμενα παράλληλα; Οὐδὲν ἄλλο πέραν ὁμοιοτήτων τινῶν εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἔκφρασιν, φυσικῶν ἄλλωστε, ἀφοῦ οἱ χριστιανοὶ ὠμίλησαν τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν γλῶσσαν μὴ δημιουργήσαντες νέαν διὰ τὰς ἀνάγκας των.

εἰς τὸ ἔργον του, *La culture éthique de l'ancienne Rome et le Christianisme primitif* (1958), «συγκρίνων διάφορα ἰδεολογικὰ συστήματα τῆς ἀρχαίας Ρώμης πρὸς τὸν ἀρχέγονον Χριστιανισμὸν διαβεβαίει ὅτι αἱ πηγαί, τὰς ὁποίας διαθέτομεν, ἐπιτρέπουσιν τὴν διάκρισιν δύο θεμελιωδῶν ρευμάτων εἰς τοὺς κόλπους τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας κατὰ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἐποχῆς μας· τὸ τῶν κυριάρχων τάξεων καὶ τὸ οὐσιωδῶς διάφορον τῶν ρωμαίων φιλοσόφων, ρεύματα εἰς τὰ ὁποῖα ἀντετάχθη ριζικῶς ἡ νέα χριστιανικὴ ἰδεολογία. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐν λόγῳ συγγραφέως ἐνῶ οἱ ρωμαῖοι φιλόσοφοι, ἀνθρωπισταὶ ὄντες, ἐτοποθέτουσιν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος, ἡ χριστιανικὴ ἰδεολογία ἦτο θεοκεντρικὴ καὶ ὄχι ἀνθρωπιστικὴ παρὰ τὸν ἀνθρωπισμὸν της». Ὁ Lentzmann, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὰ ἀνωτέρω πληροφορικὰ στοιχεῖα, συνεχίζει: «Τὰ συμπεράσματα τοῦ B. Lapicki εἶναι ἐνίοτε συζητήσιμα, ἀλλὰ τὸ ἔργον του ἐπιστᾶ τὴν προσοχὴν εἰς ἐν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον σημεῖον τῆς ἀρχέγονου χριστιανικῆς ἰδεολογίας, τὸ ὁποῖον ἐλάχιστα διεφωτίσθη μέχρι σήμερον ὑπὸ τῆς μαρξιστικῆς φιλολογίας» (μν. ἔργ., σελ. 29). Ὁ Lapicki διέκρινεν ὀρθῶς τὸν θεοκεντρικὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν διακρίνει σαφῶς ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς ἀρχαίας θρησκείας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Μαρξισμόν. Πλεονα βλ. παρὰ Σ. Ἄ γ ο υ ρ ῖ δ ο υ, μνημ. μελέτη, «Σύνορον» 1964, σελ. 133 κ. ἐξ.

36. Τατιανὸς, Πρὸς Ἕλληνας 13 κ. ἐξ., Β.Ε.Π., τόμ. 4, σελ. 250 κ. ἐξ., Πρβλ. καὶ Ἄ θ η ν α γ ὀ ρ ο υ, Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν, Β.Ε.Π., τόμ. 4 σελ. 311 κ. ἐξ., Βλ. καὶ τὴν διατριβὴν τοῦ Ν. Μ α τ σ ο ὕ κ α, Ὁ χαρακτῆρ τῆς ἀθανασίας κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἑλληνιστικῶν μυστηρίων, Θεσσαλονίκη 1965.

37. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ περὶ τῶν διαφορῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μυστήρια. Βλ. Π. Τ ρ ε μ π ἔ λ α, Μυστηριακαὶ θρησκείαι καὶ Χριστιανισμός, Ἀθήναι 1932· R. Reitzenstein, *die Hellenistischen Mysterienreligionen nach ihren Grundgedanken und Wirkungen*, 3η ἐκδ., Berlin/Leipzig 1927, τὸ ἄρθρον «μυστήριον» τοῦ G. B o r n k a m m ἐν ThWNT, τόμ. IV σελ. 810 κ. ἐξ., ὡς καὶ τὸ περὶ μυστηρίων τμήμα τοῦ μνημονευθέντος συλλογικοῦ ἔργου *Umwelt des Urchristentums* γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ G. H a u f e, ὅπου καὶ ἡ νεωτέρα βιβλιογραφία (σελ. 101-126).

6. Πολλή σύγχυσις επικρατεῖ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν Γνώσιν. Γνώσις εἶναι, ὡς γνωστὸν, θρησκευτικὴ σωτηριολογικὴ κίνησις τῆς ἐποχῆς τοῦ Hellenismus, εἰς τὴν ὁποίαν εὔρον συνεπῆ διατύπωσιν διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται εἰς ἐνιαίαν ἀρνητικὴν ἔναντι τοῦ κόσμου κοσμοθεωρίαν, πᾶσαι αἱ διάχυτοι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἀρνητικοῦ χαρακτῆρος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἀντιλήψεις³⁸. Φαίνεται πιθανὴ ἡ ὑπαρξίς προχριστιανικῆς γνώσεως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Συρίας, ἡ ἐμφάνισίς της ὁμως ὀλίγον πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην συγγένειαν τῶν δύο θρησκευτικῶν κινήσεων καὶ ἐξάρτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξ αὐτῆς, ὡς ὑποστηρίζουν ἐν προκειμένῳ μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ μαρξισταί. Κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύο θρησκευτικῶν κινήσεων ὁ Χριστιανισμὸς ἐπολέμησε τὴν Γνώσιν, ἡ δὲ προσπάθεια τῶν γνωστικῶν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς. Δὲν ἦτο ἄλλωστε δυνατὴ ἡ προσέγγισις τῶν δύο κοσμοθεωριῶν, διότι καὶ αὐτὴ ἡ ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον τροποποιηθεῖσα Γνώσις, ἡ τοῦ Μαρκίωνος, ἤρνεῖτο τὴν ὑπαρξίν Θεοῦ δημιουργοῦ καὶ σωτῆρος ἐν ταύτῳ, ὡς καὶ τὴν ἐν σαρκὶ σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκός, παρέμενε δὲ εἰς τὴν ἀνατολικῆς προελεύσεως δυαρχικὴν ἀντίληψιν περὶ πνεύματος καὶ ὕλης, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν τὰς κοσμολογίας καὶ λοιπὰς μυθολογικὰς περὶ κόσμου καὶ ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι καθίστων αὐτὴν ἐντελῶς ξένην πρὸς τὸν Χριστιανισμόν³⁹. Ἐπειτα, εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἐνίστε ὑποστηριζομένη ἀντίληψις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐχθρικῶς κειμένου ἔναντι τῆς ὕλης καὶ ἀρνούμενου τὸν κόσμον, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ μετὰ ταῦτα ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰς γνωστικὰς δοξασίας. Ἡ ἔναντι τοῦ κόσμου ἐχθρικὴ στάσις ἀπαντᾷ μόνον εἰς τινὰς τῶν θεολογησάντων, οἱ ὁποῖοι εὗρίσκονται ὑπὸ τὸ κράτος πλατωνικῶν ἢ ἄλλων ἐξῶθεν ἐπιδράσεων, ὅχι ὁμως καὶ ἐν τῷ ἀρχεγόνῳ Χριστιανισμῷ. Ἡ Βίβλος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀναμένει δὲ ὅχι τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὕλης ἀλλὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν προπρωτικὴν κατάστασιν. Εἶναι, νομίζομεν, φανερόν, ὅτι μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Γνώσεως ὑπάρχουν ἀγεφύρωτοι διαφοραί, ὥστε ἡ ὁμοιότης νὰ περιορίζεται εἰς γλωσσικὰς καὶ μόνον ὁμοιότητας, αἱ ὁποῖαι ὁμως δὲν εἶναι ἀποχρῶν λόγος ὥστε νὰ θεωρηθῇ ἡ Γνώσις ὡς γενετικὸν συστατικὸν τῆς νέας θρησκείας.

Ἀνακεφαλαιοῦντες συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ τοποθέτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ

38. Ὁ ὀρισμὸς κατὰ H.-M. Schenke ἐν τῷ μνημ. ἔργῳ Umwelt..., σελ. 374· βιβλιογραφίαν βλ. αὐτόθι, σελ. 371-474, εἰς τὴν πρόσθετος τὸ ἄρθρον «γνωστικισμὸς» τοῦ Π. Χρήστου ἐν ΘΗΕ, τόμ. 4, στ. 591, κ. ἐξ.

39. Ἰβρβλ. Schenke, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 414.

ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῶν θρησκειῶν ὑπὸ τῶν μαρξιστῶν, ἢ καλλίτερον ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τοὺς ὁποίους οὗτοι ἐπικαλοῦνται, εἶναι ὑπερβολικὴ καὶ ἐσφαλμένη εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα. Πάσχει βασικῶς ἐκ τῆς νόσου τῆς ἀπλουστεύσεως τῶν γεγονότων καὶ τῆς τάσεως πρὸς γενίκευσιν ὀρθῶν μὲν ἀλλ' εἰδικῶν γνώσεων. Ἡ κριτικὴ ἔρευνα δὲν σημαίνει ἕμως ἐρμηνείαν τῶν πάντων βάσει μιᾶς a priori ἀρχῆς ἀλλ' ἐνδελεχῆ μελέτην καὶ προσεκτικὴν διατύπωσιν τῶν πορισμάτων, κατὰ δὲ τὴν σύγκρισιν ἱστορικῶν φαινομένων προϋποθέτει ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν συγκρινομένων καὶ εἰλικρινῆ ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος ἄνευ φόβου καὶ πάθους. Ἰδίᾳ τὸ τελευταῖον τοῦτο στοιχεῖον ἐλλεῖπει ἀπὸ τοὺς Μαρξιστάς, οἱ ὅποιοι ἐν γνῶσει τῶν χρησιμοποιοῦν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκειῶν μόνον ὅ,τι εἶναι χρήσιμον διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ γενέσει του ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῆς διδομένης περιγραφῆς τῶν χριστιανικῶν θέσεων. Οὕτως, ἡ σύγκρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὰς λοιπὰς θρησκείας τῆς ἐποχῆς γίνεται κατὰ τρόπον ἡμιστὰ ἐπιστημονικὸν καὶ μεροληπτικῶς, ὥστε νὰ καθίσταται σαφές διὰ τὸν ἔχοντα γνῶσιν τοῦ προβλήματος ἀναγνώστην, ὅτι σκοπὸς τῶν μαρξιστῶν εἶναι ἡ παραγάνδα καὶ ὄχι ἡ ἔρευνα.

Γ. ΑΙ ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΥΤΩΝ

1. Ἰδωμεν ἕμως πῶς οἱ μαρξισταὶ χρονολογοῦν καὶ ἐρμηνεύουν τὰς φιλολογικὰς καὶ λοιπὰς πηγὰς, τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ὅσα μὲν λέγουν περὶ τῶν μὴ χριστιανικῶν πηγῶν, θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω. Ὡς πρὸς τ' ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα λεχθῆτω μόνον ὅτι ἡ ἀπουσία τῶν εἶναι διὰ τοὺς μαρξιστάς ἀπόδειξις περὶ τῆς μὴ υπάρξεως τοῦ Χριστιανισμοῦ⁴⁰. Τὸ ἐν λόγῳ ἐπιχείρημα ἕμως —ex silentio —

40. Βλ. σχετικῶς L e n t z m a n n, μν. ἐργ., σελ. 54 κ. ἐξ. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς τάφους καὶ τοὺς παπύρους. Κατὰ τὴν ἀποψίν του ἡ ἀπουσία ἐκ τινῶν τάφων τῶν σημείων DM ἢ DMS (Dis Manibus, Dis Manibus Sacrum) ἀναφερομένων εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς δὲν ἀποτελεῖ ἐνδειξίν ὅτι πρόκειται περὶ χριστιανικοῦ τάφου, ὡς ὑποστηρίζουν τινὲς καθολικοὶ ἀρχαιολόγοι. Τὰ ἀρχαιότερα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα κατὰ τὸν σοβιετικὸν αὐτὸν συγγραφέα εἶναι οἱ πάπυροι, διότι καὶ αἱ παλαιότεραι κατακόμβαι ἀνάγονται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ β' αἰῶνος. Τὸ πρόβλημα ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας σκιαγραφήσεως τῶν θιγομένων ὑπὸ τῶν Μαρξιστῶν προβλημάτων, εἶναι ἕμως ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων. Χρῆζει δὲ ἰδιαίτερας μελέτης, διότι ἐνίστε καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ἀρχαιολόγων δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία περὶ τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν μνημείων. Ἐβεβαιότης ὑπάρχει λ.χ. ἀν τὰ εὐρήματα ὑποκάτω τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ εἶναι χριστιανικοὶ τάφοι (βλ. O. C u l l m a n n, Petrus, 2α ἐκδ., Zurich/Stuttgart 1960, σελ. 148 κ. ἐξ.). Ἐπίσης διαφωνία ὑφίσταται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιτύμβιον στήλην τοῦ Ἀβερκίου, χρονολογούμενη ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος, εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ W. R a m s a y τὸ 1883 παρὰ τὰ Σύνναδα τῆς Φρυγίας καὶ ἀποκειμένην εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ. Οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ ἐρευνηταὶ

εἶναι γενικῶς μὲν ἀσθενές, προκειμένου δὲ περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔτι ἀσθενέστερον, διότι γνωρίζομεν ὅτι ὁ φόβος τῆς ἐπανόδου τῶν πιστῶν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ ἡ ἐκ τοῦ μονοθεϊστικοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καταγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ συνετέλεσαν ὥστε οἱ πρῶτοι πιστοὶ νὰ εἶναι πολὺ φειδωλοὶ εἰς τὴν χρῆσιν θρησκευτικῶν συμβόλων καὶ παραστάσεων, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας. Λόγω τῆς ἀβεβαιότητος, λοιπόν, περὶ τὰ μνημεῖα, βασικὴ πηγὴ διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀρχαίου Χριστιανισμοῦ παραμένουν τὰ χριστιανικὰ κείμενα καὶ δὴ ἡ Κ. Διαθήκη, τὰ συγγράμματα τῶν ἀποστολικῶν Πατέρων καὶ τῶν Ἀπολογητῶν, ὡς καὶ τὰ σφζόμενα ἀποσπάσματα τῶν συγγραμμάτων καὶ ἱερῶν κειμένων τῶν πρώτων αἰρέσεων. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συμφωνοῦν πάντες, χριστιανοὶ καὶ μὴ ἔρευνηταί. Οἱ μαρξισταὶ δὲν ἀποτελοῦν ἐν προκειμένῳ ἐξαίρεσιν, βασιζοῦν δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἔρευνάν των εἰς τὰς χριστιανικὰς πηγὰς.

Μετὰ τῆς πλειονότητος τῶν ἔρευνητῶν δέχονται ἐπίσης ὅτι αἱ ἐν λόγῳ πηγαὶ πέραν τῆς ἀναφορᾶς των εἰς ἱστορικὰ γεγονότα — τὰ ὁποῖα ὅμως οἱ μαρξισταὶ δὲν δέχονται ὡς ἀληθῆ δι' ἄλλους λόγους — ἀποτελοῦν καὶ μαρτυρίας περὶ τῶν διαδραματιζομένων ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ χώρου εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὁποίου παρήχθησαν. Ἐπιπλέον, τὰ εὐαγγέλια πλὴν τῶν πληροφοριακῶν στοιχείων περὶ τοῦ Ἰησοῦ, δίδουν καὶ στοιχεῖα περὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν⁴¹. Τοῦτο εἶναι κατ' ἀρχὴν ὀρθόν, δοθέντος ὅτι τὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης δὲν ἐγράφησαν μόνον ὡς «ἱστορικὰ»⁴² κείμενα, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἐκθεσιν ἱστορικῶν γεγονότων, ὡς πράττουν τοῦτο οἱ κατὰ κόσμον ἱστορικοί, ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ κατὰ κύριον λόγον διὰ πρακτικὰ σκοποῦς, πρὸς ἱκανοποιήσιν δηλονότι τῶν ποικίλων ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας ἤτοι ἀπολογητικῆν, κατήχησιν, εὐαγγελισμὸν κλπ.⁴³

θεωροῦν τὴν ἐν αὐτῇ ἐπιγραφὴν ὡς χριστιανικὴν, ἐνῶ φιλόλογοι καὶ μὴ καθολικοὶ ἔρευνηταί, ὡς λ.χ. ὁ A. Harnack θεωροῦν τὸν Ἀβέρκιον ὡς ἐθνικὸν ἱερέα. Βλ. σχετικῶς F. J. Dölger, IXΘΥΣ, τόμ. 2, Münster 1922, σελ. 454 κ. ἐξ., ὡς καὶ τὸ σχετικὸν ἄρθρον ἐν ΘΗΕ, τόμ. I, 42-43, ὅπου καὶ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς.

41. Βλ. Lentzmann, μν. ἔργ., σελ. 39.

42. Ἐκ τῶν εὐαγγελιστῶν μόνον ὁ Λουκᾶς δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἱστορικοῦ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων («ἔδοξε κάμοι παρηκολουθηκόντι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι κλπ.» 1, 3) καὶ διὰ τῆς ἐντάξεως τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν (2, 1). Διὰ τοῦτο καὶ θεολόγοι, ὡς ὁ E. Lohse ἀποκαλοῦν τὸν Λουκᾶν «θεολόγον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας» ἀποσκοποῦντα (ἐνὰ δημιουργίῃ ἐν τελειωτικῶν ἔργον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξυπηρετεῖ ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν) (Lukas als Theologe der Heilsgeschichte, ἐν Ev. Theologie, 14, σελ. 259). Περὶ τὸ ὅλον πρόβλημα βλ. W. Grundmann, Das Evangelium nach Lukas, 2α ἐκδ., Berl'n 1964, σελ. 1-6, ὅπου καὶ ἡ νεωτέρα βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης B. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ., σελ. 111 καὶ 118.

43. Βλ. W. G. Kümmel, Einleitung in das Neue Testament, 1η ἐκδοσις τοῦ ἔργου τῶν Feine-Behm, Heidelberg 1963, σελ. 13. Ὁ καθορισμὸς τῶν ἀναφερθέντων σκοπῶν τῶν ἱερῶν συγγραφέων δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὴν θεοπνευστίαν τῶν κειμένων, περὶ ἧς βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Σ. Ἀγοριδοῦ ἐν ΘΗΕ, τόμ. 6, στ. 278-284.

Ὁ καθορισμὸς ὅμως τῶν εἰδικῶν τούτων συνθηκῶν, τὰς ὁποίας ἀντικατοπτρίζουν τὰ κείμενα, εἶναι τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον διαστελλεται σαφῶς ἡ ἄποψις τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἢ ἀπλῶς ἱστορικὴν. Τοῦτο δὲ διότι οἱ μὲν χριστιανοὶ ἱστορικοί, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν γένει ἱστορικῶν, ἀποσκοποῦν εἰς τὴν διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν κειμένων καὶ συνθέσεως τῶν διαπιστουμένων γεγονότων παροχὴν εἰκόνας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀληθοῦς καὶ ἀκριβοῦς περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐξελιξεως τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς «οὐδετέρου» διὰ τὸν ἐρευνητὴν ἱστορικοῦ συμβάντος⁴⁴, ἐνῶ οἱ μαρξισταὶ ἐπιδιώκουν νὰ ἀποδείξουν ὅ,τι ἐκ τῶν προτέρων γνωρίζουν: τὴν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἐμφάνισιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔναντι τοῦ ὁποίου ἔχουν λάβει σαφῶς ἐχθρικὴν στάσιν ἐκ προοιμίου.

2. Χρονολογοῦν, λοιπόν, τὰ κείμενα κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν a priori σχημάτων. Φαντασία καὶ αὐθαιρεσία εὐρίσκονται ἐνταῦθα ἐν δράσει. Οὕτω τὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης κατατάσσονται χρονικῶς ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἀντίστροφον τῆς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ τάξεως αὐτῶν σειρᾶν. Ἐν ἀρχῇ τίθεται ἡ Ἐποκάλυψις, γραφεῖσα κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ F. Engels τεθὲν διὰ τοὺς λοιποὺς μαρξιστὰς δόγμα ἐν ἔτει 67, καθορίζεται μάλιστα καὶ ὁ μῆν: Ἰούνιος⁴⁵. Ὅλοι οἱ Μαρξισταὶ τηροῦν μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τὸν καθορισθέντα χρόνον, μόνον δὲ ὁ νεώτερος ἐξ αὐτῶν Lentzmann δέχεται τελικὴν ἀναθεώρησιν τοῦ κειμένου περὶ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος⁴⁶. Μετὰ τὴν Ἐποκάλυψιν ἀκολουθοῦν ἡ Διδαχὴ καὶ αἱ τέσσαρες μεγάλαι Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' αἰῶνος, ἐν συνεχείᾳ δὲ αἱ λοιπαὶ παύλαιοι Ἐπιστολαὶ πλὴν τῶν Ποιμαντικῶν καὶ αἱ Καθολικαί, ὡς καὶ ἡ Α' Κλήμεντος περὶ τὸ 140. Περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος ἐμφανίζονται αἱ Ποιμαντικαὶ Ἐπιστολαί, αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου, ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἐρμᾶ, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστίνος. Μετὰ τὸν Ἰουστίνον καὶ πρὸ τοῦ Εἰρηναίου γράφονται τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Βεβαίως, πάντα τὰ ἀνωτέρω συγγράμματα

44. Τοῦτο δὲν αἶρει τὴν ὑπὸ τοῦ R. B u l t m a n n (Glauben und Verstehen, τόμ. 111, 3η ἐκδ., Tübingen 1965, σελ. 142-150) διακηρυχθεῖσαν ἀλήθειαν ὅτι ὁ ἐρμηνευτὴς τῶν ἱερῶν κειμένων ἔχει—καὶ π ρ έ π ε ι νὰ ἔχη—ὀρισμένην ἐκ τῶν προτέρων ἐπαφὴν ζωῆς μετὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον. Βλ. καὶ M. Σ i ó τ ο υ, Ἐρμηνευτικὴ, ἄρθρον ἐν ΘΗΕ, τόμ. 5, στ. 858 κ. ἐξ. καὶ M. S i o t i s, Die Ekklesiology als Grundlage der Neutestamentlichen Auslegung in der Griechisch-Orthodoxen Kirche, Athen 1960.

45. Βλ. M a r x / E n g e l s, über Religion, σελ. 262, ὡς καὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ E n g e l s περὶ τῆς Ἐποκαλύψεως, αὐτόθι, σελ. 164 κ. ἐξ. Κατὰ τὸν Engels ἡ ὅλη θεωρία ὁρεῖται εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Ferdinand Benary, τὸν ὁποῖον ἤκουσε κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ ἀκαδ. ἔτους 1841 (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 167).

46. L e n t z m a n n, μν. ἔργ., σελ. 150 ἐξ.

είναι ψευδεπίγραφα, ώρισμένοι δὲ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Παῦλος, ἀνύπαρκτα πρόσωπα⁴⁷.

Ἡ ἀνωτέρω κατανομὴ τῶν κειμένων εἰς διάστημα δύο περίπου αἰώνων εἶναι ἀναγκαία διὰ ν' ἀποδειχθῇ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, βάσει τῶν κειμένων. Σημειωθῆτω ὅτι τὰ κείμενα ὑπέστησαν κατὰ τοὺς μαρξιστὰς πλείστας ὅσας ἀναθεωρήσεις καὶ διορθώσεις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ νὰ συμφωνήσουν πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς κρατούσης τάξεως. Οἱ μαρξισταὶ φροντίζουν ν' ἀποκαθάρουν τὰ κείμενα ἐκ τῶν προσθηκῶν τούτων, τοῦτο δὲ συμβαίνει κυρίως εἰς χωρία τὰ ὁποῖα ἔρχονται εἰς καταφανῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βασικὰς θέσεις των.

Αἱ προσαγόμεναι ὑπὸ τῶν μαρξιστῶν ἀποδείξεις πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀνωτέρω εἶναι ἀσθενεῖς, εἰλημμένα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς πρὸς ἀπόδειξιν θεωρίας, ἐνίοτε δὲ εἶναι τοῦλάχιστον περίεργοι τὴν λογικὴν⁴⁸. Οὕτως ὑποστηρίζεται ἡ προαναφερθεῖσα χρονολόγησις τῶν κειμένων τῆς Κ. Διαθήκης δι' ἔλλειψιν πλήρων χειρογράφων πρὸ τοῦ δ' αἰῶνος. Ὁ Ἰ. Κορδᾶτος μάλιστα φθάνει μέχρι τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι τὰ Εὐαγγέλια ἐγράφησαν κατὰ τὸν δ' αἰῶνα, διότι ἔκτοτε χρονολογοῦνται τὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα. Ὁ δὲ Lentzmann⁴⁹, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὴν ὑπαρξιν τοῦ παπύρου Ryland τῶν ἀρχῶν τοῦ β' αἰῶνος περιέχοντος τμήμα τοῦ Δ' Εὐαγγελίου, ἐμμένει παρὰ ταῦτα εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ Δ' Εὐαγγελίου εἰς τὰ τέλη τοῦ β' αἰῶνος, ἐξηγεῖ δὲ τὴν ἐξώφθαλμον ταύτην λογικὴν καὶ ἱστορικὴν αὐθαιρεσίαν ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου προέρχεται ἐκ τινος ἀποκρύφου κειμένου, τὸ ὁποῖον συμπεριελήφθη εἰς τὸ Δ' Εὐαγγέλιον ὑπὸ τοῦ

47. Lentzmann, μν. ἔργ., σελ. 75-76, ἐν ἐκτάσει δὲ εἰς τὰς σελίδας 129 κ. ἐξ., ἰδίᾳ δὲ 153-158.

48. Ὁ Lentzmann λ.χ. παραθέτει ὡς ἐπιχείρημα διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν παυλείων ἐπιστολῶν τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην τοῦ Engels (μν. ἔργ., σελ. 43).

49. Μν. ἔργ., σελ. 60. Βλ. καὶ Kgyvelen, μν. ἔργ., σελ. 62, ὁ ὁποῖος χρονολογῶν τὸν πάπυρον Ryland περὶ τὸ 150, γράφει ἐν συνεχείᾳ: «Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι περὶ τὸ 150 ὑπάρχουν ὠρισμένα κείμενα, τὰ ὁποῖα εὕρισκομεν τῶρα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, δὲν ἔπεται ὅτι ὑπῆρχεν αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον. Τὰ πάντα ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἐκδοχὴν ὅτι αὐταὶ αἱ φράσεις δὲν ἐλήφθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, ἀλλ' ἀντιθέτως ὅταν ἐν συνεχείᾳ ἐγράφη τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, αὐταὶ αἱ φράσεις, ὡς ἄλλωστε καὶ πολλὰ ἄλλα κείμενα, συμπεριελήφθησαν εἰς αὐτό. Ἄν ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα, θὰ εὕρισκομεν εἰς τὰ ἀνακαλυφθέντα κείμενα πλείονα χωρία τοῦ κατ' Ἰωάννην Εὐαγγελίου καὶ ἀναμφιβόλως μετ' ἀναφορᾶς εἰς τὸ ἐν λόγῳ Εὐαγγέλιον. Γενικῶς, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἔτους 150 δὲν προσφέρουν ἐνδείξεις ἐπιτροπεύσας νὰ συναγάγωμεν τὴν ὑπαρξιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐνός τῶν κανονικῶν Εὐαγγελίων». Διατί δέχεται ὁμοῦς ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἐν συνεχείᾳ (σελ. 63) ὅτι τὰ Εὐαγγέλια ἐνεφανίσθησαν πρὸ τοῦ δ' αἰῶνος, ἐποχῆς καθ' ἣν ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα πλήρη χειρόγραφα; Ὁ Κορδᾶτος τοῦλάχιστον εἶναι συνεπέστερος πρὸς ἑαυτὸν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας του....

συγγραφέως. Πόθεν βεβαίως γνωρίζει ὁ σοβιετικὸς συγγραφεὺς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀποκρύφου καὶ πῶς συμπίπτει νὰ παρατίθεται αὐτούσιον τὸ κείμενον τοῦ Δ' Εὐαγγελίου ἄνευ παραλλαγῶν παρὰ τὰς ὑποτιθεμένας ἀναθεωρήσεις καὶ προσθήκας, δὲν ἐξηγεῖ εἰς τὸν ἀναγνώστην. Εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν πρόκειται περὶ καλοπίστου ἐρεύνης, ἀλλὰ περὶ κατακλίσεως τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν προκρούστειον κλίνην τοῦ Μαρξισμοῦ.

Θὰ ἦτο ἄσκοπον ν' ἀνασκευάσῃ τις τ' ἀνωτέρω περὶ τῆς χρονολογήσεως τῶν κειμένων λεγόμενα, διότι οὐδεὶς ἐρευνητῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ τὴν ἔρευναν αἰῶνων περὶ τὰ προβλήματα αὐτὰ δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ σήμερον παρόμοια πράγματα. Καὶ αὐτοὶ οἱ πλεον φιλελεύθεροι ἐκ τῶν ἐρευνητῶν θεωροῦν τὰ μὲν ἱστορικὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τὰς πλείστας ἐκ τῶν παυλείων Ἐπιστολῶν ὡς γραφέντα πρὸ τοῦ 100, δι' ἐλάχιστα δὲ ἀφήνουν θέσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ β' αἰῶνος καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει πρὸ τοῦ 140⁵⁰. Ἄλλ' οἱ φιλελεύθεροι ἐρευνηταὶ δὲν ἀποτελοῦν οὔτε τὴν πλειονότητα τῶν εἰδικῶν οὔτε τοὺς κατ' ἀνάγκην ἔχοντας δίκαιον. Διὰ τοὺς πλείονας ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ ἱστορικῶν ἢ Κ. Διαθήκῃ εἶχεν ἤδη ἀποτελεσθῆ κατὰ τὸν α' αἰῶνα. Οἰανδήποτε Εἰσαγωγήν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην καὶ ἂν ἀνοίξῃ τις, ἀνεξαρτήτως ὁμολογιακῆς τοποθετήσεως τοῦ συγγραφέως, θὰ εὔρη ἐπιστημονικῶς τεθεμελιωμένας ἀπόψεις πόρρω ἀπεχούσας τῶν μαρξιστικῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ κειμένου λεχθήτω μόνον ὅτι αἱ ὑποτιθέμεναι ἀναθεωρήσεις τῶν κειμένων ἐλάχιστα ἔθιξαν τὴν οὐσίαν τοῦ περιεχομένου, ὡς ἀποδεικνύει ἀπλῆ παρατήρησις τῶν παρατιθεμένων παραλλαγῶν εἰς τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις τῆς Κ. Διαθήκης⁵¹. Οἱ δὲ φιλόλογοι οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὰ κλασσικὰ κείμενα θὰ ἦσαν εὐτυχεῖς, ἂν διέθετον χειρόγραφα τόσον ὀλίγον ἀπέχοντα χρονικῶς ἀπὸ τῶν πρωτοτύπων, ὅσων τὰ κείμενα τῶν Εὐαγγελίων ἀπὸ τῶν πρωτοτύπων αὐτῶν. Εἶναι παράλογον νὰ δεχώμεθα κείμενα τοῦ Πλάτωνος ὡς πλατωνικὰ παρὰ τὴν ἑλλιπῆ χειρογραφικὴν παράδοσιν αὐτῶν καὶ νὰ μὴ δεχώμεθα ὡς ἀλώβητα κείμενα, τῶν ὁποίων τὸ πρωτότυπον καὶ κατ' αὐτὴν τὴν μαρξιστικὴν ἐκδοχὴν ἀπέχει τῶν πλήρων ἀντιγράφων μόλις δύο αἰῶνας.

3. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου οἱ μαρξισταὶ φαίνονται νὰ διαφέρουν τὰ μέγιστα ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν κειμένων. Θὰ ἦτο, βεβαίως, πολὺ ν' ἀναμένῃ τις ὀρθὴν θεολογικὴν ἐρμηνείαν τῶν κειμένων. Εἶναι ὅμως λογικὸν νὰ προσδοκᾷ ὁ ἀναγνώστης ὀρθὴν φιλολογικὴν ἐξήγησιν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον

50. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὰς μνημονευθείσας Εἰσαγωγὰς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην τοῦ Β. Ἰωαννίδου καὶ τοῦ W. G. Kümmel.

51. Ὁ Lentzmann τονίζει μετ' ἐμφάσεως ὅτι αἱ παραλλαγαὶ τοῦ κειμένου μόνον εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ ἀνέρχονται εἰς 3500 (μν. ἔργ., σελ. 46). Βλ. ὅμως πόσαι καὶ ποῖαι αἱ οὐσιώδεις παραλλαγαὶ ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἐν Μ. Σιῶτου, Αἰ δογματικαὶ παραλλαγαὶ τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἀθήναι 1960.

αυτό οι μαρξισταί έρμηνευταί ποιούνται χρῆσιν τῆς φαντασίας μάλλον καί τῆς ὑποταγῆς τῶν κειμένων εἰς τὸ a priori σχῆμα αὐτῶν ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς καλοπίστου καί ἀντικειμενικῆς έρεύνης. Ἄς σημειωθῆ ὅμως ὅτι καί τινες τῶν λεγομένων κριτικῶν θεολόγων δέν ὑστεροῦν τῶν μαρξιστῶν εἰς τὴν αὐθαίρετον έρμηνείαν, τούναντίον δέ ἐκόντες ἢ μὴ συνεπικουροῦν εἰς τὴν διαστρέβλωσιν τοῦ νοήματος τῶν πηγῶν. Πρόκειται ὅμως περὶ παλαιότερων έρευνητῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ περὶ έρμηνευτῶν οἱ ὅποιοι κεῖνται σαφῶς ἐκτὸς τῶν κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον τηρουμένων ὑπὸ τῶν πλειόνων έρμηνευτῶν ὀρίων.

Οἱ μαρξισταί χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν έρμηνείαν καί θεολόγους έρμηνευτὰς πρὸς έπίρρωσιν τῶν ἐξηγήσεών των. Συνήθως παραθέτομεν ρητῶς ἢ σιωπηρῶς τοὺς ἐκ τῶν παλαιότερων έρευνητῶν ὀπαδοὺς τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης, διότι προφανῶς τὸ ἐγγελιανὸν σχῆμα ἐκείνων εἶναι εὐκολον νὰ μετατραπῆ εἰς μηχανισμόν ἀνακαλύπτοντα ταξικὰς ἀντιθέσεις ἐν τῷ ἀρχεγόνῳ Χριστιανισμῷ. Ἡ πάλῃ τῶν τάξεων εἶναι ἢ μία ἀρχὴ τῆς ἀκολουθουμένης ὑπὸ τῶν μαρξιστῶν μεθόδου έρμηνείας. Ἡ ἄλλη εἶναι ἢ τῶν ὀρθολογιστῶν πολεμίων τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὅποιοι προσεπάθουν πάντοτε ν' ἀνεύρουν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἀντιφάσεις, πρᾶγμα ὄχι δύσκολον εἰς παλαιότερας ἐποχάς, ὅτε οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως ὑπεστήριζον τὴν κατὰ γράμμα θεοπνευστίαν τῆς Γραφῆς. Σήμερον ὅμως δέν εἶναι πλέον ἐπίκαιρον νὰ ἐπικαλῆται τις, ἐπὶ παραδείγματι, τὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῆς παρὰ Λουκᾶ (κεφ. 3) καί τῆς παρὰ Ματθαίῳ (κεφ. 1) γενεαλογίας τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῆς θεοπνευστίας τῶν κειμένων⁵² ἢ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς συγχωνεύσεως ἐν τοῖς κειμένοις ἀντιθέτων ἢ ἀλληλοσυγκρουομένων παραδόσεων διαφόρων Ἐκκλησιῶν, διότι ἢ μὲν θεοπνευστία εἶναι θεοπνευστία τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς προέρχονται καί ὑφ' ἧς έρμηνεύονται ὀρθῶς διὰ τῆς βοήθειας τοῦ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντος Πνεύματος τὰ ἱερὰ κείμενα, αἱ δὲ διάφοροι παραδόσεις διεμορφώθησαν μὲν καθ' ὠρισμένους νόμους ὡς πρὸς τὴν μορφήν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνετάχθησαν ὅμως εἰς ὠρισμένον πλαίσιον ὑπὸ τῶν ἱερῶν συγγραφέων κατὰ τρόπον ἐξυηρητοῦντα τὸν σκοπὸν τοῦ κειμένου αὐτῶν. Ἄλλον σκοπὸν ἔχει ἢ γενεαλογία παρὰ τῷ Ματθαίῳ καί ἄλλον παρὰ τῷ Λουκᾶ, διότι εἶναι διάφορος καί ὁ κύκλος τῶν ἀναγνωστῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ἕκαστον Εὐαγγέλιον. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι γνωστὸν καί εἰς τοὺς μαρξιστάς⁵³, οἱ ὅποιοι ὅμως προσπαθοῦν νὰ μετατρέψουν καί αὐτάς τὰς ἀπλουστεράς τῶν διαφορῶν εἰς ἀντιθέσεις, διότι τοῦτο εἶναι χρήσιμον εἰς τὴν πολεμικὴν τὴν ὁποίαν διεξάγουν. Ἀκόμη καί ἀπλᾶς παραλείψεις ἐπεισοδίων θεωροῦν ὡς ἀντιθέσεις ἀποδεικνυούσας τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ τῶν διαφορῶν ἰδεολογικῶν ὀμάδων ἢ

52. Βλ. L e n t z m a n n, μν. έργ., σελ. 38 καί K r y v e l e v, μν. έργ., σελ. 12 κ. ἐξ.

53. Ὁ L e n t z m a n n π.χ., μν. έργ., σελ. 39 γράφει: «...les Évangiles... ont été composés pour la prédication et chacun visait un auditoire différent».

τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Πρόκειται περὶ δαρβινεῖου πάλης ἐπικρατήσεως, ἡ ὁποία ἀντανακλᾶται κατὰ τοὺς νόμους τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ εἰς τὰ διασωθέντα κείμενα⁵⁴.

Τὸ ὑπόβαθρον τῆς πάλης ἀποτελοῦν αἱ ἀπωθημέναι ἐπιθυμίαι τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων πρὸς βελτίωσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως ὑπάρχουν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ρεβιζιονισταί, οἱ οὐτοπισταί, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἡγέτιδος τάξεως. Πρὸς αὐτοὺς τοὺς τελευταίους καὶ μέχρι τῆς τελικῆς ἐπικρατήσεώς των διεξήχθη ὑπὸ τῆς μάζης τῶν προλεταρίων πιστῶν δύσκολος καὶ τραχὺς ἀγών, ὁ ὁποῖος ἀφῆκεν ἴχνη εἰς τὰ κείμενα. Δὲν λείπει, βεβαίως, καὶ ὁ κατὰ τῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐχθρῶν τῶν πιστῶν λυσιπώδης ἀγών, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τῆς Ρώμης, ὁ ὁποῖος διαφαίνεται ἐπίσης εἰς τὰ κείμενα. Ἐνίοτε τὰ κείμενα ἀντανακλοῦν καθαρῶς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς τῆς ἐργατικῆς τάξεως κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν: τὸ 18 κεφ. τῆς Ἀποκαλύψεως λ.χ. πνέει ἐπαναστατικὸν μένος κατὰ τῆς Ρώμης⁵⁵, ἐνῶ ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου ἀποτελεῖ τεκμηρίον διὰ τὴν προαναφερθεῖσαν πάλιν τῶν τάξεων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας⁵⁶. Ἡ μείζων ἀπόδειξις ὅμως διὰ τὸν ἐπαναστατικὸν-προλεταριακὸν χαρακτῆρα τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων εὐρηται εἰς τὰς ἐσχατολογικὰς αἰρέσεις.

Θὰ ἦτο ἄσκοπον ν' ἀναφερθῶμεν ἐναυθὰ εἰς λεπτομερείας, διότι εἶναι σαφῆς ἡ ἐναντι τῶν κειμένων θέσις τῶν μαρξιστῶν. Ἐνδεικτικῶς μόνον ἀναφέρομεν μερικὰ παραδείγματα παρερμηνείας τῶν ὄρων. Εἶναι λ.χ. ἀπαράδεκτος ἡ ταύτισις τῶν «πτωχῶν» καὶ τῶν «πλουσίων» περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου⁵⁷, ὡς καὶ ἄλλα κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης, πρὸς ὠρισμένης κοινωνικῆς ομάδας καὶ τάξεις. Εἶναι σήμερον κοινὸν κτῆμα τῶν ἐρευνητῶν ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ὄροι ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν καὶ χαρακτηρίζουν τὴν αὐτάρκη ἢ μὴ στάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ Θεοῦ, τὴν ὕβριν καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Δημιουργὸν ἀντιστοίχως καὶ ὄχι κοινωνικὰς τάσεις, ὅσον καὶ ἂν δὲν ἀποκλείεται κατ' ἀρχὴν ἢ προέλευσις τῶν ὄρων ἐκ τῆς ἀρχικῶς διαφόρου κοινωνικῆς θέσεως τῶν ἀσεβῶν καὶ εὐσεβῶν ἐν τῇ Ἰσραηλιτικῇ κοινωνίᾳ⁵⁸. Εἶναι

54. Ὁ χαρακτηρισμὸς εἶναι τοῦ *Lentzmann*, μν. ἔργ., σελ. 137.

55. Βλ. *Engels*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 273 ἐξ., *Lentzmann*, μν. ἔργ., σελ. 146 κ. ἐξ., *Kautsky*, μν. ἔργ., σελ. 318.

56. Βλ. *Kautsky*, μν. ἔργ., σελ. 360-364, *Lentzmann*, μν. ἔργ., σελ. 185 ἐξ. καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ *Kautsky* γράφει χαρακτηριστικῶς: «Τὸ ταξικὸ μῖσος στὸ σύγχρονον προλεταριάτο δὲν ἔχει φθάσει τὸ ἐπίπεδο καὶ τίς μορφές τοῦ μίσους, πού ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ» (σελ. 362).

57. Εἰς τὴν Ἐπιστολὴν αὐτὴν καὶ ἰδίᾳ τοὺς στίχους, 5,1-7 στηρίζεται ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ *Kautsky*.

58. Βλ. τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὄρου εἰς τὴν περὶ τῶν Μακαρισμῶν μελέτην τοῦ Σ. Ἀγοῦρίδου εἰς τὸ βιβλίον του Βιβλικὰ Μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1966.

ἐπίσης λανθασμένη ἢ ἐρμηνεία τῶν ὅρων «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» καὶ «βασιλεία τῶν οὐρανῶν», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Lentzmann ἀπόδειξιν περὶ τοῦ προϊόντος συμβιβασμοῦ τῶν χριστιανῶν μὲ τὴν ἄρχουσαν τάξιν. Κατὰ τὸν σοβιετικὸν τοῦτον συγγραφέα δηλαδή ὁ μὲν ὅρος «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» ἐσήμαινεν ἀρχικῶς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐνῶ διὰ τῆς «βασιλείας τῶν οὐρανῶν» ὑπονοεῖται ἡ βασιλεία ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ ἄνευ ποιᾶς τινος δυνατῆς ἀντιστοιχίας⁵⁹. Οἰοσδήποτε πρωτοστῆς φοιτητῆς Θεολογίας ὅμως θὰ ἠδύνατο νὰ διευκρινίσῃ εἰς τὸν ἐν λόγῳ συγγραφέα ὅτι οἱ δύο ὅροι εἶναι ταυτόσημοι καὶ ὅτι ὁ Ματθαῖος χρησιμοποιοῦν τὸν ὅρον «βασιλεία τῶν οὐρανῶν» ὄχι μόνον δὲν ἀποτελεῖ μεταγενεστέρα φάσιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἀποσκοποῦσαν εἰς τὸν μετριασμὸν τῶν ἀρχικῶν ἐπαναστατικῶν τάσεων, ἀλλ' εὐρίσκεται ἐγγύτερον πρὸς τὸ παλαιστίνον κλίμα, διότι ἀποφεύγει νὰ εἴπῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καθ' ἐβραϊκὴν συνήθειαν χρησιμοποιοῦν ἀντ' αὐτοῦ τὸ «οὐρανοί».

Δὲν ἀναφέρομεν περισσότερα παραδείγματα τῆς μαρξιστικῆς ἐρμηνείας, διότι θ' ἀσχοληθῶμεν μὲ αὐτὴν καὶ κατωτέρω. Ἐκ τῶν λεχθέντων φαίνεται ὅμως σαφῶς πόσον ὑποτεταγμένοι εἰς δόγματα εἶναι οἱ ἐν λόγῳ ἱστορικοὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὅποιοι κατηγοροῦν ἡμᾶς δι' ἀνελευθεραν ἔρευναν. Ἐμμονὴ εἰς τὰ a priori σχήματα καὶ αὐθαίρετος ἐξήγησις τῶν κειμένων εἶναι τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς ἐρμηνείας των. Πᾶν ὅ,τι δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰς θεωρίας των εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη, ἢ διαστρεβλοῦται ὥστε νὰ συμφωνήσῃ. Εἶναι δὲ καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν ἰδίαν τὴν μαρξιστικὴν θεωρίαν ἢ ἀκολουθουμένη μέθοδος κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν χριστιανικῶν κειμένων. Διότι λέγουν οἱ μαρξισταὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο ἐν ἀρχῇ θρησκεία τῶν δούλων καὶ τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ τὰ κείμενα προέρχονται κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐκ τῶν αὐτῶν προλεταρίων, οἱ ὅποιοι, βεβαίως, δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν φιλολογικὴν των κατάρτισιν. Ἄν ὅμως οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν χριστιανικῶν κειμένων, πῶς οἱ μαρξισταὶ ἐρμηνεύουν αὐτὰ κατὰ τρόπον ἡκιστα προσιδιάζοντα εἰς τὴν ἐρμηνείαν λαϊκῶν κειμένων; Πῶς ἀναμένουν οἱ μαρξισταὶ νὰ εὑρουν εἰς λαϊκὰ-προλεταριακὰ κείμενα τὴν πλατωνικὴν-ἀριστοκρατικὴν λογικὴν καὶ εὐρυθμίαν; Διατί τὸση ἡ ἐμμονὴ τῶν μαρξιστῶν εἰς γεωγραφικὰς καὶ ἱστορικὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γνωρίζουν οἱ πτωχοὶ προλετάριοι; Τὰ Εὐαγγέλια, σημειοῖ προσφυῶς ὁ A. Deissmann⁶⁰, εἶναι ἀκριβῶς λαϊκὰ κείμενα καὶ ὡς τοιαῦτα ἔδει νὰ μελετῶνται ὑπὸ τῶν μαρξιστῶν ἰδίᾳ, ἂν οὗτοι ἦσαν συνεπεῖς πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀρχάς.

(Συνεχίζεται)

59. Μν. ἔργ., σελ. 237.

60. Licht vom Osten, σελ. 404.